

СУЧАСНИЙ СТАН МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проведено аналіз економічної ефективності виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами Житомирської області в сучасних ринкових умовах, розроблено основні напрямки формування ринку цієї продукції.

Постановка проблеми

За результатами звітності молокопереробних підприємств України в 2002 р. Житомирська область займає лідируючу позицію у виробництві масла тваринного та морозива. Зростання обсягів виробництва цих продуктів склали у 2002 р. щодо попереднього 2001 р. відповідно 3,7 % та 3,3 %. Молокопереробні підприємства Житомирської області за обсягом виробленої молочної продукції посідають п'яте місце серед усіх підприємств молокопереробної галузі України. Промисловиками області у 2002 р. випущено 15,1 % державного виробництва молочних консервів, 10,1 % тваринного масла, 16,0 % морозива і 4,7 % жирних сирів. Маслоробна і сироробна промисловості є одними із провідних підгалузей харчової промисловості регіону. Проте через складне економічне становище, велику зношеність основних виробничих фондів та потребу в інвестиціях значна частина молокопереробних підприємств області працює зі збитками. На багатьох з них залишаються нестабільними поставки молочної сировини, що зумовлює їх часті простой.

Сучасний стан вивчення цієї проблеми дано у ряді наукових робіт. Лисков [4] пропонує на базі великих молокопереробних підприємств організувати інтеграційні формування з виробництва молока зі збереженням юридичного статусу його учасників і без створення додаткової юридичної особи. Зимовець та Ільчук [1] пропонують застосувати заходи щодо стабілізації виробництва молокопродукції, орієнтуючись на досвід країн ЄС. Шевельова [8] вивчала державну політику розвинутих країн світу щодо молочної промисловості, Крисанов [3] та Мостенська [5] розглядають економіко-екологічні проблеми молокопереробної промисловості України та механізми їх розв'язання на сучасному етапі ринкових трансформацій. Зазначені пропозиції розкривають підходи стану щодо вивчення молокопереробної галузі в національному масштабі та на регіональному рівні.

Мета і об'єкт дослідження - проаналізувати стан молокопереробної галузі регіону. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі завдання:

1. Вивчити показники економічної ефективності переробки молока в Житомирському регіоні;
2. Дослідити рівень і динаміку переробки молока молокопереробними підприємствами Житомирської області;
3. Розробити основні напрямки формування ринку молокопродукції.

Об'єктом дослідження стали всі 49 молокопереробних підприємств Житомирської області. В ході дослідження були використані такі **методи**: *аналіз і синтез* при вивченні показників ефективності переробки молока; *монографічний* – при дослідженні загального стану розвитку молокопереробних підприємств регіону; *зведення та групування статистичних даних* при побудові групування молокопереробних підприємств області за коефіцієнтом збереження основних виробничих фондів.

Результати досліджень

В молокопереробній підгалузі Житомирської області в 1998 р. спад виробництва в цілому зупинився, і вперше відмічено приріст до попереднього року – на 2,1 %. У 2002 р. порівняно з 2000 р. обсяг виробленої молочної продукції збільшився на 45,6 %, а відносно попереднього 2001 р. – на 4,8 %. Рівень рентабельності їх операційної діяльності за останні роки зростає, але є ще досить низьким, чистий прибуток у 2002 р. склав 11294,1 тис. грн. (табл. 1).

Таблиця 1. Рентабельність діяльності молокопереробних підприємств Житомирської області *

Прибуток від діяльності, тис. грн.	Витрати діяльності, тис. грн.	Рівень рентабельності, %		
		2000 р.	2001 р.	2002 р.
11294,1	414506,4	4,5	2,4	2,7

*) за даними Житомирського державного управління статистики

На загальному фоні великою потужністю відрізняються підприємства акціонерної форми власності: ДП молочний завод ЗАТ “Фаворит”, ВАТ “Молочник”, ВАТ Житомирський маслозавод. Проте через складне економічне становище, велику зношеність основних виробничих фондів та потребу в інвестиціях більша частина молокопереробних підприємств області працює зі збитками (табл. 2).

Таблиця 2. Чистий прибуток (збиток) молокопереробних підприємств Житомирської області *

Рік	Фінансовий результат (сальдо), тис. грн.	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості	фінансовий результат, тис. грн.	у % до загальної кількості	фінансовий результат, тис. грн.
2000	4425,3	46,1	9939,2	53,9	5513,9
2001	249,0	45,8	8159,3	54,2	7910,3
2002	648,5	21,7	9056,8	78,3	8408,3

*) за даними Житомирського державного управління статистики

Всього в харчовій промисловості області в 2002 р. освоєно інвестицій в основний капітал на суму 146,0 млн. грн. або 73,6 % від використаних в обробній промисловості. Прямих іноземних інвестицій надійшло на 10,6 млн. дол. США, що становило 25,3 % у загальному обсязі промисловості, що на 97,7 % більше, ніж у попередньому 2001 р. по молочній підгалузі (для порівняння: темпи зростання інвестицій в основний капітал у тваринництво області за цей же період складають 3,8 %) [2].

Як видно, зростання інвестиційних вкладень в молокопереробну галузь Житомирської області призвело до зростання обсягів виробництва майже в два рази. Так в 2002 р., проти 2000 р. в 3,5 рази було збільшено випуск жирних сирів, в 2,3 рази – молочних консервів, в 2,3 рази продукції з незбираного молока в перерахунку на молоко, в 1,3 рази тваринного масла (табл. 3). Але через зменшення попиту випуск нежирних сирів скорочено в 1,8 разів.

За період 2000–2002 рр. обсяги виробництва молокопродукції молокопереробними підприємствами Житомирської області свідчать про зростання виробництва продукції з незбираного молока в середньому на 49,5 %, кисломолочної продукції – на 123 %, сумішей та молочних консервів – на 27 %, а ось виробництво знежиреної продукції зменшилося в середньому на 9 %.

Таблиця 3. Виробництво молочної продукції на молокопереробних підприємствах Житомирської області, т *

Продукція	Роки			
	1996	2000	2001	2002
Масло тваринне	8600	10263	12865	13225
Сири жирні	1550	1583	3443	5648
з них сири плавлені	603	1084	2634	3838
Продукція з незбираного молока в перерахунку на молоко, всього	21239	5335	7119	12093
в т. ч. у натуральній вазі:				
Морозиво	2194	12690	11600	11373
молоко незбиране	11276	3068	3276	4775
кисломолочна продукція, всього	2264	885	848	2090
з них ряжанка	322	79	187	345
кефір жирний	1932	754	540	1154
Вершки	13	3	38	131
Сметана	1104	223	421	686
Йогурт	-	52	121	492
сир кисломолочний		299	349	609
сирки і сиркова маса жирні	28	-	7	34
Знежирена продукція в перерахунку на незжирене молоко, всього:	3349	245	657	1877
в т. ч. в натуральній вазі:				
сир нежирний	439	41	82	255
сири і бринза нежирні	489	331	145	68
Сухе молоко незбиране, сухі суміші	-	5	13	-
Сухе молоко незжирене	4403	7038	10293	9359
Казеїн сухий технічний	837	1279	1391	1322
Консерви молочні, туб	15951	11088	16476	25846

*) за даними Житомирського державного управління статистики

Високі показники виробництва молочної продукції молокопереробними підприємствами області є результатом значної роботи протягом багатьох попередніх років щодо налагодження стабільних економічних зв'язків з сільськогосподарськими виробниками молока. Адже саме завдяки створенню 150 приймальних пунктів молока в усіх районах області, стабільній їх роботі з приватними господарями та чіткій системі взаєморозрахунку молокопереробні підприємства області мають можливість виробляти для споживачів високоякісну молочну продукцію.

За 2002 рік підприємствами харчової промисловості області відвантажено продукції на 792,5 млн. грн., що становило 104,1 % від виробленої за попередній рік (з урахуванням залишків попереднього року). Стан грошових розрахунків поліпшився і становив у середньому в харчовій промисловості області 92,7 % (табл. 4). Це позитивно вплинуло на діяльність підприємств, поповнило їх оборотні кошти. Слід підкреслити, що найбільше грошових надходжень отримано в м'ясній і молочної галузях.

Товарообмінні операції в харчовій промисловості скоротилися в 2002 р. порівняно з 2000 р. майже у 4 рази і склали 4,3 % відвантаженої продукції. А щодо бартерних операцій, то вони в молочній промисловості області майже відсутні.

Зі зростанням обсягів виробництва середньооблікова кількість штатних працівників молочної галузі за останні 3 роки зросла на 23,3 % і становила 4282 чол., що складає 26,3 % від всіх зайнятих в харчовій промисловості області. Середньомісячна заробітна плата штатного працівника молочної промисловості області в 2002 р. становила 262,7 грн., що відповідно на 4,4 % більше, ніж в промисловості в цілому.

Таблиця 4. Структура грошових надходжень в харчовій промисловості Житомирської області, % *

Вид промисловості	Питома вага продукції, відвантаженої на бартерних умовах		Питома вага продукції, сплаченої у грошовій формі	
	2000 р.	2002 р.	2000 р.	2002 р.
Харчова промисловість, всього	15,3	4,3	83,0	92,7
в т.ч. молочна промисловість	21,4	4,8	78,1	91,8
м'ясна промисловість	8,3	0,2	88,4	99,7

*) за даними Житомирського державного управління статистики

Проте найгострішою проблемою галузі залишається зношеність основних засобів. Основні засоби третини молокопереробних підприємств спрацьовані більш як на половину. В середньому у молокопереробних підприємствах області рівень зносу складає 43,1 %. На початок 2003 р. вартість основних засобів молокопереробної промисловості області складала 19,4 % загальної вартості основних засобів харчової промисловості, що набагато краще стану в м'ясній промисловості, виробництві цукру, хліба, круп і борошна, кондитерських виробів, виробництві кормів для тварин, але менше питомої ваги вартості основних виробничих фондів у виробництві напоїв.

Оновлення основних виробничих засобів відбувається в основному за рахунок власних коштів підприємств. Разом по харчових підприємствах області рівень оновлення проти 2000 р. зріс вдвічі і дорівнює 10,7 % (для порівняння: цей же показник у промисловості в цілому становить 4,1 %). Що стосується молокопереробної галузі області, то цей показник становить 22 %. Хоча для подальшого розвитку галузі цього замало, оскільки переважаюча частина підприємств потребує повної реконструкції та оновлення засобів виробництва.

Використовуючи методику, запроповану Д. Ф. Крисановим було проведено групування великих (24) та малих (25) молокопереробних підприємств області за коефіцієнтом придатності (збереження) основних виробничих засобів [3] (за даними їх річної звітності у 2002 р.). Саме

коефіцієнт збереження основних виробничих фондів є фактором інвестиційної привабливості галузі при умові, що фактичні обсяги відтворення основного капіталу перевищують можливі межі коштів амортизаційного фонду. В результаті вдалося проранжувати всі 49 молокопереробних підприємств області та об'єднати їх у такі три групи (табл. 5).

Таблиця 5. Вплив коефіцієнта збереження основних виробничих засобів на фінансово-економічну діяльність молокопереробних підприємств Житомирської області *

Фінансово-економічні показники діяльності підприємств	Групи підприємств за коефіцієнтом збереження основних виробничих фондів			Всього по області
	до 0,5	від 0,51 до 0,6	понад 0,6	
Кількість підприємств	18	15	16	49
Середнє значення придатності основних засобів, %	42,5	55,8	79,6	56,9
Питома вага в харчовій промисловості області, %	5,4	10,3	30,5	46,2
У розрахунку на одне підприємство:				
середній обсяг виробленої молочної продукції, млн. грн.	5,7	7,7	23,7	13,1
в т. ч. по основному виду діяльності, млн. грн.	5,6	7,6	23,4	12,9
середній обсяг реалізованої продукції з урахуванням залишків минулого року, млн. грн.	5,9	8,2	10,5	9,4
середньорічна кількість працівників, чол.	158	181	342	235
чисті витрати на виробництво, млн. грн.	8,2	15,0	21,8	12,7
середній обсяг валових інвестицій, тис. грн.	193,2	174,4	2013,0	1201,1
чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-264,8	465,2	779,2	548,5
Продуктивність праці (виробництво валової продукції на 1 працівника), тис. грн.	35,7	42,5	69,3	55,8
Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн.	228,1	247,6	341,4	262,7

*) за даними річних звітів молокопереробних підприємств Житомирської області в 2002 р.

Молокопереробні підприємства **I групи** є технічно відсталими та інвестиційно слабопривабливими, хоча представляють найбільшу частину молокопереробних підприємств області (36,7%), середній рівень

збереження основних виробничих фондів тут 42,5 %. Найгіршу придатність основних виробничих фондів мають ВАТ “Таліївський маслозавод” Чуднівського району (44,1 %) та ДП “Новоград-Волинський сироробний комбінат” ВАТ “Житомирмолоко” Новоград-Волинського району (44,4 %). Їх питома вага 5,4 % та 11,7 % у харчовій промисловості та молокопереробній галузі області відповідно. Вони виробляють найменшу частину (12,6 %) загального обсягу виробництва молочної продукції області. У 2002 р. підприємства цієї групи отримали лише 2,6 % загального інвестування молокопереробної галузі області. Два взаємопов’язані показники – високий коефіцієнт зношеності основного капіталу та дуже низький показник їх оновлення – свідчать про те, що переважна більшість молокопереробних підприємств першої групи знаходиться у гостро кризовій ситуації: при обтяженості боргами та абсолютній збитковості виробництва (в середньому на 1 підприємство припадає 264,8 тис. грн. збитку), всі їх відрахування використовуються не за прямим призначенням, а на погашення боргових зобов’язань, сплату податків тощо. Вважаємо, що ця проблема критичної економічної ситуації молокопереробних підприємств I групи повинна стати предметом першочергової уваги з метою досягнення максимальної ефективності від вкладених інвестицій.

II група – модернізовані та інвестиційно привабливі підприємства. Їх логічно назвати високооснащеними, оскільки середній рівень придатності основних виробничих фондів тут 55,8 %. Такий результат забезпечено значними попередніми інвестиційними вкладками для потреб відтворення основного капіталу, часто закордонного походження, хоча в 2002 р. ці підприємства отримали лише 7,7 % загального інвестування молокопереробної галузі області. Їх питома вага 10,3 % та 22,4 % у харчовій промисловості та молокопереробній галузі області відповідно. В цілому друга група включає 15 молокопереробних підприємств (30,6 % від загальної кількості) і виробляє 19,5 % загального обсягу виробництва молочної продукції. Найкращу збереженість основних виробничих фондів мають ТОВ “Сири Черняхова” Черняхівського району (58,4 %) та “Норд-Імпульс” Ємільчинського району (58,6 %). Підприємства II групи потребують продовження інвестиційних вкладень та налагодження системних тісних взаємовигідних відносин з виробниками молочної сировини. Вважаємо, що їх збитковість пояснюється введенням в дію нового устаткування для виробництва конкурентоспроможної продукції. Конкурентоспроможність продукції підприємств II групи зумовлена високою якістю і попитом, адже їх продукцію неможливо виготовити в домашніх умовах. Це, в свою чергу, забезпечить швидку реалізацію продукції, швидку окупність виробничих витрат та високі доходи підприємцям. Підприємства “Рудь-4” Володарськ-Волинського району та “Рудь-3” Червоноармійського району, рівень збереження основних засобів яких 50,8 % та 56,8 % відповідно, вже отримали інвестиційні вкладення при вступі до холдінгової компанії “Рудь”, яка була сформована на базі

ВАТ “Житомирський маслозавод” м. Житомира, в сумі 618 та 71,2 тис. грн. відповідно.

Стабільно та налагоджено працюють підприємства **III групи**, де середній рівень придатності основних виробничих фондів – 79,6 %. Це найбільш впливова група, адже вони виробляють 67,8 % від загального обсягу виробництва молочної продукції області. У важких економічних умовах вони налагоджують регулярні поставки молочної сировини, забезпечуючи себе можливістю постійної роботи, поступовим проведенням техніко-технологічної модернізації в основному за рахунок власних доходів, а також пільгових і довгострокових кредитів. До III групи ввійшли такі великі молокопереробні підприємства: виробниче об'єднання у формі ТзОВ “Ружинське молокопідприємство”, ТзОВ “Овруцький молочно-консервний комбінат” та підприємства м. Житомира ВАТ “Житомирський маслозавод”, ДП молочний завод ЗАТ “Фаворит” і ВАТ “Молочник”, де показники збереження основних фондів відповідно становлять 75,4 %, 68,5 %, 86,6 %, 70,1 % та 71,3 %. Прибутковість галузі в області визначається в основному за рахунок саме цих підприємств, адже вони в 2002 р. отримали в 24 рази більше прибутку від виробництва молочної продукції, ніж підприємства I групи. Найбільш рентабельним серед підприємств III групи є ВАТ “Житомирський маслозавод”, де у 2002 р. рентабельність виробництва становила 40,1 %.

Висновки

1. Молокопереробна галузь займає перші позиції в харчовій промисловості області як за часткою обсягу продукції (44,1 %), так і за темпами зростання виробництва. Підприємства галузі інноваційно активні, ними постійно проводиться робота щодо впровадження нових видів продукції, тому вітчизняна молокопродукція на ринку успішно конкурує з іншою. Рівень оновлення виробничих засобів переробної промисловості (21,5 %) вищий від загальнопромислового по області (4,1 %). У той же час в галузі залишаються невирішеними такі питання як збитковість, невиплата заробітної плати у встановлений термін, несвоєчасні розрахунки за вироблену продукцію, сировину та матеріали, нестача фінансових ресурсів на зміну застарілого обладнання тощо.

2. Для збереження і модернізації вітчизняних молокопереробних підприємств необхідні значні стартові вкладення, включаючи прямі іноземні інвестиції та цільове кредитування. Їх залучення можливе лише за умови надання державою відповідних пільг, які мають компенсувати високу ступінь фінансового ризику і вітчизняним, і закордонним інвесторам. При негативній відповіді країна може прямо або опосередковано потрапити в зростаючу залежність від закордонного виробника.

Перспективи подальших досліджень

Для подальшого розвитку молокопереробної галузі вважаємо, що необхідно розробити економіко-математичні моделі оптимізації сітки молокоприймальних пунктів, структури виробництва молокопродукції підприємств Житомирського регіону.

Література

1. *Зимовець В. Н., Ільчук М. М.* Економічне регулювання молочного виробництва в країнах Європейського Союзу // Економіка АПК. – 2001. – № 6. – С. 124.
2. Інвестиції та будівельна діяльність за 2002 р.: Стат. бюл. / Житомирське обл. управ. стат. – Житомир, 2003. – 60 с.
3. *Крисанов Д. Ф.* Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України / Відп. редактор акад. УААН В.М.Трегобчук – К.: Ін-т економіки НАН України, 2000. – 247 с.
4. *Лиськов В.* Харчова промисловість у системі АПК // Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 55.
5. *Мостенська Т. Л.* Економічний механізм функціонування молочної промисловості України. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.
6. Стан та перспективи розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України / За ред. О. М. Шпичака. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 156 с.
7. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: Практич. посіб. / За ред. П. Т.Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
8. *Шевельова С. О.* Світовий досвід ефективного ведення молочного господарства // Економіка АПК. – 2001. – №3. – С. 121.